

Obserwacja koleżeńska

JACEK STRZEMIECZNY, MARTA DOBRZYŃSKA, TOMASZ
KOŁODZIEJCZYK

KONSULTACJA MERYTORYCZNA: AGNIESZKA WENDA

**Fundusze
Europejskie**
Wiedza Edukacja Rozwój

Doskonalenie Europejskie
Europejski Fundusz Społeczny

Wstęp

Pracując wiele lat w szkole wielokrotnie spotykałam się z pojęciem obserwacji lekcji. Były to najczęściej obserwacje wykonywane przez dyrektora szkoły, ewentualnie (co dużo, dużo rzadziej się zdarzało) obserwacje tzw. lekcji otwartych, na które zapraszają nauczyciele, aby pokazać swoją lekcję, z której są dumni.

Za każdym razem wiązało się to ze stresem i niejednokrotnym staraniem, aby wszystko poszło idealnie, aby zakończyło się sukcesem, gratulacjami.

Oczywiście, jest to zrozumiałe – lubimy być doceniani i chwaleni. Jak pokazują moje doświadczenia z wielu rozmów z nauczycielami, tego elementu niestety najczęściej brakuje w codziennej praktyce szkolnej. Jako nauczyciele boimy się porażek, krytyki, tego, że coś nie zostanie zaakceptowane. O błędy przecież tak łatwo i niestety – wiemy także, że każdy z nas je popełnia.

Może to właśnie jest powodem dla którego otwarcie drzwi do swojej klasy wydaje się być cały czas praktyką nie do przejścia. Nauczyciele, zapytani: „czy mogę przyjść do Ciebie na lekcję?” przede wszystkim z wielką nieufnością odnoszą się do intencji potencjalnego gościa. To, co chciałbym opisać w niniejszym poradniku jest przełamaniem konwencji dotychczasowych doświadczeń – wyobrażamy sobie lekcję, w której to nie nauczyciel jest pytany, kiedy z obowiązku mogę przyjść na Twoją lekcję, a to on sam zaprasza, aby w życzliwej atmosferze popracować nad jakością swoich lekcji. Niemożliwe?

A jednak!

Czy powinno się obserwować lekcje innych nauczycieli i co z tego może wyniknąć?

Opis korzyści wynikających ze zmiany spojrzenia na obserwację lekcji. Doświadczenia autora wynikające z prowadzenia obserwacji w swojej szkole.

Obserwacja koleżeńska

Opis praktyki:

Zadania obserwowanego i obserwującego:

1. Obserwator i obserwowany przed obserwacją ustalają, co będzie obserwowane – **obszar**.
2. Obserwator obserwuje głównie uczniów, nie nauczyciela (według opracowanych przed obserwacją **wskazówek**).
3. Podczas obserwacji obserwator notuje fakty – czyli **dowody** do swoich obserwacji.

W czasie rozmowy po obserwacji:

- osoba obserwowana mówi, z czego była zadowolona podczas prowadzenia zajęć,
- osoba/osoby obserwujące przekazują osobie obserwowanej, na jakie pozytywne aspekty obserwowanej lekcji zwróciły uwagę. Każdy punkt poparty jest zapisanym podczas obserwacji faktem,
- osoba/osoby obserwujące zadają pytania precyzujące, dotyczące obserwowanej lekcji,
- osoba/osoby obserwujące przedstawiają propozycje modyfikacji, poparte faktami,
- osoba obserwowana wybiera modyfikacje, uzasadniając swój wybór.

Arkusze obserwacji nr ..... data obserwacji..... Imię i nazwisko studentki/studenta:

.....

Temat lekcji: ..... Klasa..... szkoła:

gimnazjum*/liceum*/technikum*/inna:.....

(niepotrzebne skreślić)

1. Czy nauczyciel przedstawił uczniom cel lekcji? (TAK/NIE)

2. W którym momencie zajęć?

3. Czy cel lekcji przedstawiono w sposób zrozumiały dla ucznia?

4. Czy nauczyciel wprowadzając nowe treści odwołuje się do wiedzy uczniów zdobytej wcześniej albo znanej im z życia? (TAK/NIE) proszę podać przykład:

5. Czy uczniowie współpracują z nauczycielem? Proszę napisać, na czym polega ta współpraca.

6. W jaki sposób nauczyciel zachęca uczniów do pracy/współpracy?

7. Jaką grupę uczniów nauczyciel angażuje na lekcji (pojedynczych uczniów, większość uczniów, całą klasę)? Dlaczego (np. nauczyciel kieruje pytania do wszystkich/pojedynczych uczniów, prowadzi rozmowy..., prezentuje ..., tłumaczy..., pomaga ....)?
8. Czy nauczyciel docenia pracę uczniów? W jaki sposób?
9. Czy uczniowie wiedzieli, co aktualnie działo się na lekcji? Czy nauczyciel każdorazowo informował ich o przechodzeniu do kolejnego etapu lekcji/zagadnienia czy zmiany aktywności? Jak to się odbywało?
10. Czy nauczyciel podsumował lekcję? W jaki sposób?
11. . Czy cel lekcji został zrealizowany na lekcji? W jakim stopniu?
12. Czy nauczyciel przedstawił uczniom wymagania (wiedzę i umiejętności, którymi uczniowie mają się wykazać po zrealizowaniu lekcji)? W którym momencie lekcji?

CZERPANIE Z DOŚWIADCZEŃ

Jaki elementy warsztatu pracy nauczyciela włączę do swojej praktyki nauczycielskiej?

Co mi się podobało, co przyniosło pozytywne efekty w nauczaniu?

Z czego nie skorzystam. Dlaczego?

USTALENIE OBSZARU I WSKAZÓWEK DO OBSERWACJI OK

Obserwacji dokonuje zazwyczaj jeden z nauczycieli na prośbę innego nauczyciela, który decyduje się doskonalić swój warsztat pracy. Może zdarzyć się, że lekcję obserwuje kilku nauczycieli. OK-observacja zakłada pod tym względem dobrowolność, czyli zgodę zarówno obserwowanego, jak i obserwującego.

Nauczyciel, który zamierza doskonalić własne lekcje decyduje, jaki obszar swojej pracy chciałby poddać obserwacji oraz kogo i kiedy zaprosi na swoją lekcję lub jej fragment. Nie zawsze potrzebna jest obserwacja całej lekcji, aby zebrać dane pomocne nauczycielowi w zaplanowaniu i wprowadzeniu zmiany. Zależy to od celu i obszaru obserwacji. Na przykład, gdy koleżanka chce rozwinąć umiejętność aktywowania dotychczasowej wiedzy uczniów w otwarciu lekcji, wystarczy obserwacja pierwszych 10-15 minut zajęć. Kiedy zależy jej na obserwacji pracy z celami i kryteriami, lepiej zaprosić obserwatora na całą lekcję.

Nauczyciel prowadzący lekcję ustala z nauczycielem obserwatorem, co będzie obserwowane, czyli wyznacza obszar obserwacji oraz konkretne i szczegółowe wskazówki do obserwacji. Wyjaśnimy to po kolei. Obszar obserwacji jest częścią tego, co dzieje się w klasie między nauczycielem i uczniami. Mówiąc prościej: obserwator przygląda się reakcjom uczniów na to, co zrobił nauczyciel oraz wpływowi działań nauczyciela na uczenie się uczniów.

Obszarem obserwacji może być na przykład jeden - wybrany spośród następujących:

- cele lekcji i monitorowanie ich osiągnięcia,
- nabudowywanie wiedzy i odwoływanie się do dotychczasowej wiedzy uczniów,
- wykorzystywanie kryteriów sukcesu w procesie uczenia się,
- praca uczniów nad zadaniami edukacyjnymi i udzielanie informacji zwrotnej przez nauczyciela,
- zespołowe uczenie się uczniów,
- monitorowanie rozumienia treści lekcji przez uczniów (zadań edukacyjnych, poleceń do nich, wypowiedzi nauczyciela, omawianych zagadnień),
- wspieranie zaangażowania uczniów w uczenie się,
- stawianie pytań i zadań wspierających samodzielne myślenie uczniów,
- planowanie pracy uczniów na lekcji i organizowanie przez nauczyciela sytuacji sprzyjających samodzielnemu myśleniu i działaniu uczniów,
- efektywne wykorzystanie czasu na lekcji lub inne obszary. Podczas określania obszaru obserwacji ważne jest, by wybierać to, nad czym warto pracować, aby uczniowie uczyli się efektywniej. Na początek warto zająć się węższym obszarem - np. podsumowaniem w trakcie lekcji i na jej koniec. Można też poddać obserwacji to, z czym nauczyciel ma trudność i chce znaleźć dobre rozwiązania.

Obszar wybrany do obserwacji precyzowany jest za pomocą wskazówek do obserwacji, czyli faktów, które spodziewamy się dostrzec w czasie lekcji. I tak np. jeśli obszarem są cele lekcji i monitorowanie ich osiągnięcia, wskazówkami do obserwacji mogą być sformułowania:

Nauczyciel:

- podaje uczniom cel lekcji,
- zapewnia, aby cel był widoczny dla uczniów podczas całych zajęć,
- upewnia się, czy i jak uczniowie rozumieją cel,
- odwołuje się do celu w czasie lekcji,
- pyta o cel/przypomina cel w podsumowaniu lekcji.

Uczniowie:

- wypowiadają cel swoimi słowami/parafrazują cel lekcji,
- wyjaśniają, po co uczą się danego tematu,
- wykonując zadanie edukacyjne odnoszą się do celu lub kryteriów,
- odpowiadają na pytania dotyczące celu,
- podsumowując lekcję określają, czego się nauczyli itd.

Wskazówki mogą być różnie ustalane. Mogą być wspólnie formułowane przez parę nauczycieli: obserwatora i prowadzącego lekcję. Wtedy obie strony wiedzą, na co mają zwracać uwagę podczas pracy z uczniami. Jeśli w szkole panuje atmosfera bezpieczeństwa i zaufania, wskazówki zazwyczaj tworzą sami obserwatorzy.

Podczas lekcji nie muszą być zaobserwowane fakty potwierdzające wszystkie przedstawione wcześniej wskazówki i nie znaczy to, że nauczyciel źle prowadzi lekcję. Być może inaczej zaplanował strategię pracy z celami, albo zmienił ją na bieżąco – sam nie podał celu lekcji, lecz włączył w to uczniów, którzy po zadaniu otwierającym lekcję lub po podaniu tematu, sformułowali go samodzielnie. To, że pewnych

wskazówek nie zaobserwowano, może być bardzo dobrym przyczynkiem do rozmowy po OK-observacji. Może powstać także sytuacja odwrotna – wskazówki zaobserwowano, lecz okazało się, że nie miały one istotnego wpływu na uczenie się uczniów. Warto podjąć dyskusję na ten temat podczas rozmowy o lekcji. Ustalając przed lekcją wskazówki do obserwacji trzymamy się ściśle określonego, wybranego wcześniej obszaru.

Nadszedł czas na obserwację lekcji. Obserwator udaje się na umówioną lekcję zaopatrzonej w długopis i notes z zapisanym w nim obszarem i wskazówkami do obserwacji. Skupia uwagę na tym, jak przebiega uczenie się uczniów, a mniej na tym, w jaki sposób nauczyciel prowadzi ten proces. Warto wcześniej poinformować uczniów o planowanej wizycie, aby przyjęli ją naturalnie. Podczas zajęć obserwator trzyma się ustalonego obszaru i listy wskazówek oraz odnotowuje:

- to, co zaobserwował na podstawie wskazówek do obserwacji,
- fakty potwierdzające obserwacje. Fakty dotyczą obszaru obserwacji ustalonego przed lekcją. Obserwator skupia się na dwóch lub trzech elementach wymagających doskonalenia, a nie na liście braków w sposobie prowadzenia lekcji (nawet jeśli braków jest sporo). Obserwator śledzi, jak uczniowie się uczą, a nie jak nauczyciel naucza, ale zarazem istotne jest to, że zachowania ucznia są reakcją na działania nauczyciela. Stąd potrzeba zapisywania reakcji uczniów w powiązaniu z tym, co robi nauczyciel.

Fragment przykładowej notatki obserwatora do obszaru: Cele lekcji i monitorowanie

ich osiągnięcia oraz do podanych wcześniej wskazówek może być następujący:

Zaobserwowane fakty: Przez całą lekcję cele zapisane na tablicy były widoczne dla uczniów; 17 uczniów pokazało zielone światło, kiedy nauczycielka zapytała o zrozumienie celu; zapytany uczeń sparafrazował cel lekcji; po wykonaniu przez uczniów jednego z zadań edukacyjnych nauczycielka zapytała: Ilu z was uważa, że osiągnęło już cel lekcji?; dwoje uczniów nie podniosło ręki, aby zasygnalizować osiągnięcie celu, nauczycielka na to nie zareagowała; nie udało się zaobserwować, czy uczniowie wiedzą, po co uczą się tego tematu.

W podsumowaniu lekcji nauczycielka zapytała klasę: Jaki jest cel dzisiejszej lekcji?

Czworo uczniów podniosło rękę.

Wtedy nauczycielka poprosiła uczniów, aby porozmawiali przez chwilę w parach i przypomnieli sobie, czego mieli dzisiaj się nauczyć. W zależności od ustalonego obszaru obserwator może gromadzić w notatce informacje dotyczące np.: zachowania uczniów, zachowania nauczyciela, treść poleceń do zadań, kolejność czynności wykonywanych przez uczniów lub nauczyciela, pytania zadawane przez uczniów i przez nauczyciela cytaty z wypowiedzi uczniów, rezultaty wykonanych zadań, czas trwania poszczególnych aktywności itp. Na tym etapie obserwator nie opiniuje i nie ocenia tego, co widzi, słyszy i zapisuje.

Nie jest łatwo dokonywać obserwacji wyłącznie na poziomie faktów. Nawet nauczycielkom, które długo pracują z OKO, trudno oprzeć się towarzyszącemu jej wartościowaniu i wyzbyć się już na tym etapie stwierdzeń zawierających ocenę, choćby pozytywną. Po obserwacji lekcji obserwator porządkuje swoje notatki

i przygotowuje się do przedstawienia informacji zwrotnej osobie, która prowadziła lekcję. Zastanawia się, które z faktów świadczą o mocnych stronach w wybranym obszarze obserwacji, a co warto byłoby zmienić. Trzeba być bardzo ostrożnym w wypowiedaniu sądów. Obserwator musi pamiętać, że jest to tylko jego opinia i może nie być trafna, może powstać w wyniku błędnej interpretacji tego, co widział i słyszał. Dlatego niezbędne jest poparcie jej zaobserwowanymi faktami. Warto, by obserwator przygotował propozycje modyfikacji i przedstawił je podczas rozmowy wówczas, gdy nauczyciel prowadzący lekcję zgodził się z przedstawioną opinią. Należy jednak pamiętać, że pierwsze słowo ma autor lekcji. Może sam znajdzie najlepszą, najbardziej wartościową modyfikację.

Wskazówki nauczycieli stosujących OK-obsługę dotyczące drugiego etapu tej praktyki:

1. Efektywną obserwację wspiera arkusz obserwacji opracowany przed lekcją.
2. Obiektem obserwacji są głównie uczniowie i ich uczenie się.
3. Umiejętność obserwowania faktów oraz robienia notatek początkowo bywa trudna dla nauczycieli. Rozwija się, kiedy ją ćwiczymy.
4. Czasami opinie obserwującego lekcję są błędne, dlatego trzeba być ostrożnym w ich formułowaniu.
5. Przed przekazaniem obserwowanemu informacji o lekcji warto przeanalizować swoje notatki pod kątem wyeliminowania z nich sformułowań zawierających ocenę pracy nauczyciela.

6. Trzeba pamiętać o tym, aby przygotowane propozycje modyfikacji pozostawić na później. Najpierw dać przestrzeń do myślenia o modyfikacjach nauczycielowi, który prowadził lekcję. Niektórzy praktycy OKO pozostają tylko na przedstawieniu obserwowanemu zapisu faktów, bez żadnej oceny i propozycji modyfikacji. Wtedy jest to tylko stenogram lekcji, na którego podstawie obserwowany sam wyciąga wnioski. Jest to bardzo dobra metoda obserwacji opartej tylko na faktach. Z doświadczenia wiemy jednak, że wnioskowanie tylko na podstawie zapisanych faktów, może być trudne dla obserwowanego.

Obserwator spotyka się z nauczycielem prowadzącym lekcję. Warto nie odkładać tego spotkania, ale zadbać, by obserwator był do niego dobrze przygotowany. Kiedy rozmowa odbywa się w niedługim czasie po lekcji, doświadczenie nie „blednie”.

Z naszej praktyki wynika, że im dalej od obserwacji, tym napięcie związane z przekazaniem informacji rośnie. Podczas spotkania obserwator przekazuje obserwowanemu informację o lekcji równocześnie troszcząc się o dobrą atmosferę. Informacja ta powinna dotyczyć wyłącznie ustalonego obszaru i być poparta zaobserwowanymi faktami. Jej sukces zależy od tego, czy jest pozytywnym przekazem, na którego podstawie obserwowany będzie mógł zaplanować zmianę. Trzeba pamiętać, aby było to dla niego dobre doświadczenie.

Warto, aby obserwator skończył rozmowę o lekcji pytaniem: Jakiej pomocy potrzebujesz ode mnie? Lub innym równoważnym pytaniem i pozostawił nauczyciela z pozytywnym komentarzem na temat obserwacji. Wskazane jest też, aby obserwator lekcji podczas jej omówienia zapisał wnioski sformułowane przez osobę

obserwowaną i modyfikacje, które chce ona wprowadzić do nauczania, a także plan wprowadzenia zmiany i przekazał tę notatkę obserwowanemu. Lepiej, gdy zrobi to obserwator, gdyż obserwowany może być bardzo przejęty rozmową o jego lekcji. Nauczyciel, którego lekcja była poddana analizie, wychodzi z omówienia z wnioskami, refleksją nad jej przebiegiem, gotowym planem wprowadzenia zmiany i z przewidywanym terminem ponownej obserwacji. Rekomendujemy przedstawiony wyżej sposób przeprowadzenia rozmowy o lekcji, ponieważ został on sprawdzony w szkołach i uznany za efektywny. Nie jest to jedyna forma. Można ją modyfikować i dostosowywać do własnych potrzeb, albo wypracować własny pomysł pamiętając o zachowaniu struktury i treści zapewniającej wzajemne bezpieczeństwo obserwatora i obserwowanego oraz rozwojowy charakter rozmowy o lekcji.

Nauczyciele, którzy rozwijają umiejętności zawodowe poprzez stosowanie OKO twierdzą, że koleżeńskie obserwacje lekcji mogą wnieść dużo świeżości do ich pracy. Zachodzi to dzięki odkrywaniu przez obserwatorów działań o małej skuteczności i pokazaniu możliwości zastąpienia ich działaniami efektywniejszymi. Wskazują również na to, że OK-obszewacja może odsłonić takie aspekty pracy z uczniami, które wcześniej nie były dla nich widoczne, pozostawały poza świadomym działaniem. Wielu praktyków OKO zauważa, że wprowadzając w życie wnioski z obserwacji można zwiększyć potencjał edukacyjny każdej lekcji i silniej wpływać na zaangażowanie uczniów w uczenie się. Sami nie zebraliby tylu informacji o przebiegu lekcji i takiej jakości, jaką uzyskują od koleżanek obserwujących pracę uczniów. Gdy nauczyciele zajęci są prowadzeniem lekcji, nie mogą równocześnie skupić się na obserwacji jakości wszystkich swoich oddziaływań.

Cenne są także dla nich pytania stawiane przez obserwatorów w czasie omówienia zajęć. Kiedy obserwator zadaje pytania, które mają mu pomóc w lepszym zrozumieniu tego, co obserwował, nauczyciel prowadzący lekcję – odpowiadając na nie – może głębiej przeanalizować decyzje, które podejmował podczas lekcji i wzbudzić refleksję nad sposobem pracy z uczniami. Jest to również unikalna możliwość skorzystania z doświadczeń innego nauczyciela. Nauczyciel, który prowadził lekcję decyduje o tym, które informacje przekazane przez obserwatora wykorzysta do swojego doskonalenia. Na ich podstawie wyciąga praktyczne wnioski dla siebie, określa działania nowe i takie, które chce utrzymać lub porzucić.